

John Vikström:

Kun kuolema seisoo ovella

“Ihmisen oikeus kuolla” – Teologian ja terveystieteiden eettisen teemapäivän päätöspuheenvuoro Joensuussa 15.2.2016

Elämämme aikana kuolema saattaa käydä ovella useitakin kertoja, ainakin lähestyä sitä. Eri keinoin, ei vähiten lääketieteen antamin keinoin, onnistumme häättämään sen sieltä pois. Mutta ennemmin tai myöhemmin tulee se hetki, jolloin mitkään konstit eivät enää auta. Siellä se seisoo, avain kädessä, valmiina avaamaan elämämme viimeisen lukon.

Oven sisäpuolella ollaan odottamassa – lääkäri, hoitajat, pappi, omaiset ja heidän keskellään itse päähenkilö, tulevan vieraan varsinainen vastaanottaja. Tässä joukossa nousevat esille ne kysymykset, jotka sisältyvät tämän teemapäivän ja koko tämän symposiumin otsikkoihin:

Onko ovella seisova ystävä vai vihollinen, vapauttaja vai orjuuttaja? Saammeko me, jotka seisomme sisäpuolella, itse avata oven, vai pitääkö meidän odottaa, kunnes vieras itse avaa sen? Kuka saa siitä päättää? Miten meidän on kohdeltava häntä, joka odottaa ovella seisovan vierailua? Mitä hänellä on oikeus odottaa meiltä? Mitkä ovat meidän velvollisuutemme häntä kohtaan ja mahdollisesti laajempaa yhteisöä kohtaan? Miten käytämme niitä tietoja ja välineitä, sitä valtaa vaikuttaa, mikä meillä on? Miten käsittelemme omia henkilökohtaisia tunteitamme kuoleman seisoessa ovella?

Ihmisen toiminta on tietojen ja tunteiden, tietojen ja arvojen yhdistelmä. Tästä yhdistelmästä ratkaisumme ja valintamme ovat riippuvaisia. Näin on myös siinä joukossa, joka oven sisäpuolella odottaa tulevaa vierasta.

Joukossa on tietoa, lääketieteeseen, psykologiaan, teologiaan ja erilaisiin kokemuksiin perustuvaa tietoa. Ja siinä on tunteita ja arvoja, kuolevaan ihmiseen ja omaan persoonallisuuteen liittyviä tunteita sekä elämänkatsomukseen liittyviä arvoja: biologiseen ja naturalistiseen elämänkatsomukseen perustuvia arvoja, humanistiseen kulttuuriperinteeseen liittyviä arvoja, uskonnolliseen elämänkatsomukseen liittyviä. Jokaisen läsnäolijan arvomaailmassa on näitten arvojen jokin yhdistelmä.

Tässä joukossa nousee esille myös kysymys, onko ovella seisovalla todella valta panna piste kuolevan elämälle vai ainoastaan kaksoispiste. Ja onko hänellä ylipäätään mitään avainta kädessään? Eikö oven avain ole Hänellä, jolla Raamatun mukaan on hallussaan ei ainoastaan taivaan vaan myös kuoleman ja tuonelan avaimet?

✕ Tässä teemapäivässä olemme pyrkineet ymmärtämään tämän ajan kuolemaa ja kuolemista koskevia kysymyksiä ja pohdintoja. Tällöin on tärkeää, että perspektiivi on riittävän pitkä. Vain silloin on mahdollista nähdä missä ollaan. Ellemme sitä näe, on mahdotonta valita suunta eteenpäin tästä teemapäivästä. Sen tietää jokainen, joka on seisonut metsässä kompassi ja kartta kädessään. Ellei tiedetä, missä ollaan kartalla, mikään kompassi ei auta.

Teemapäivämme eräissä puheenvuoroissa on kysytty: Mikä on muuttunut? Ihminenhan on sama tänään kuin eilen, samoin kuolemakin. Miksi kuitenkin tuntuu siltä, että ollaan uudessa tilanteessa näitä asioita pohdittaessa? Syvällä kulkevien merivirtojen muutokset saattavat

tunnetusti aikaansaada suuriakin ilmastollisia muutoksia. Kulttuurin puolella vastaava ilmiö on havaittavissa. Seuraavassa tulen lyhyesti viittaamaan kulttuurimme erään syvävirran muutokseen, joka on muuttanut sen ilmaston, jossa nyt pohdimme elämää ja kuolemaa koskevia asioita.

Pitkässä perspektiivissä näemme, että kuolevan ihmisen ympärillä seisova joukko on vuosien ja vuosisatojen varrella melko ratkaisevalla tavalla muuttunut. Se ei ole sama tänään kuin eilen. Tämän päivän joukolla, siis meillä, on kokonaan toinen perusasenne itse olevaiseen kuin vanhan patriarkaalisen ja autoritäärisen yhteiskunnan ihmisillä. Siellä oltiin alamaisia ei ainoastaan suhteessa esivaltaan, vaan myös ympäröivään todellisuuteen laajemminkin. Senkin valtaan oli alistuttava. Oli nöyrästi suostuttava siihen, mitä luonto ja kovat ulkonaiset olot tarjosivat ja vaativat, köyhyys, sairaudet ja kuolema mukaan lukien.

Tästä alamaisesta on tullut täysi-ikäinen ja täysivaltainen kansalainen, joka valistuksen ajan, nk. moderniteetin hengessä on ottanut ympäröivän todellisuuden – entisen herran - omiin käsiin, tehnyt sen alamaiseksi, ja käsittelee sitä omien tarpeittensa ja tavoitteittensa mukaan. Pian ovat sää, mannerlaattojen liikkeet ja tulivuoret melkein ainoita, joita ei ole vielä saatu ihmisen hallintaan. Ihmisen valta- ja vaikutusalueen laajetessa nousee kysymys: Voisiko kuolemakin kuulua manipuloitavien asioiden piiriin? Ja miltä osin? Onhan lääketieteen valtava kehitys saattanut yhä enemmän terveyteen ja sairauteen liittyviä asioita ihmisen vallan, harkinnan ja valintojen piiriin. Meillähän on jo nyt entistä enemmän mahdollisuuksia vaikuttaa esimerkiksi kuolemanhetken ajoitukseen, kuolevan hyvinvointiin jne.

Kun ihminen on tieteen ja tekniikan avulla hankkinut itselleen yhä enemmän valtaa vaikuttaa elinehtoihinsa, syntyy eettinen kysymys, miten tätä valtaa saa ja pitää käyttää. Luonnontieteiden ja tekniikan valtavan kehityksen myötä tämä problematiikka aktualisoituu yhä useammalla elämänalueella, ei vähiten lääke- ja hoitotieteen puolella. Onko eettisesti katsoen oikein tehdä kaikki se, mikä on teknisesti mahdollista? Missä määrin on esimerkiksi geenimuuntelu sallittu? Tuleeko jossain raja vastaan, jossa lukee ”Tähän asti, muttei pidemmälle!” Tällainen kyltti saattaa tulla vastaan erityisesti ihmiselämän kummassakin päässä, siellä missä elämä on haurain ja puolustuskyvyttömin. Mikä on se alue, joka tällöin on kyltin takana? Se on se alue, jota kutsutaan ihmisarvoksi, ihmisen koskemattomuudeksi, pyhyydeksi.

✕ Ihmisarvon ja ihmisoikeuksien kunnioittamisen velvollisuus on tämän teemapäivän pääotsikon taustalla: ”*Ihmisen oikeus kuolla*”. Pitkässä perspektiivissä katsottuna tämä ei ole mikään itsestään selvä otsikko. Menneinä vuosisatoina otsikko olisi ennemmin kuulunut ”Ihmisen pakko kuolla”. Kuoleman majesteetin edessä ihminen ei esitä mitään oikeusvaatimuksia, eikä muitakaan vaatimuksia. Sillä paikalla hänellä on vain velvollisuus alistua kuoleman valtaan. Näin ajateltiin.

Nyt ajatteleminen toisin. Emme enää puhu ainoastaan ihmisen oikeudesta elää, kuten YK:n ihmisoikeuksien julistuksen kolmannessa artiklassa, vaan myös, kuten teemapäivämme otsikossa, ihmisen oikeudesta kuolla. Ja jatkoksi kysymme ”*Kuka päättää kuolemasta?*”,

kuten teemapäivämme ensimmäinen alaotsikko kuuluu - aivan kuin kuolemakin olisi meidän vallassamme.

Olemmeko siis tässä symposiumissa uhmaamassa itse kuoleman majesteettia, syylistymässä majesteettirikokseen? Mitä tähän vastaamme? Saamme vastata, että yritämme samalla kertaa kunnioittaa sekä kuolemaa että kuolevaa ihmistä. Olemme etsimässä hänelle arvokasta kuolemaa, ihmisarvoa kunnioittavaa kuolemaa. On kyse ihmisen oikeudesta elää niin täysipainoista elämää kuin mahdollista kuolemaan asti, oikeudesta elää kuolemaan asti. Oikeuteen kuolla sisältyy myös oikeus kuolla silloin kun kuolema on jo avannut oven ja on tulossa sisään, siis oikeus saada kuolla ilman että yritetään kaikin tavoin viivyttää kuoleman tuloa.

Teemapäivän pääotsikon alle mahtuu tietenkin myös kysymys: Kuuluuko ihmisen oikeuteen kuolla myös oikeus tietoisesti ja aktiivisesti aikaistaa kuolemanhetki, oikeus avata ovi sisäpuolelta ja pyytää vierasta sisälle? Toteutuuko joissakin ääritapauksissa arvokkaan kuoleman ajatus vain tällä tavoin? Onko siis ihmisen oikeus kuolla rajaton? Vai onko niin, että yksilön oikeudet ovat kanssaihminen oikeuksien ja kanssakäymistä säätelevien perusarvojen rajaamia ei ainoastaan elämässä vaan kuolemassakin? Jos näin on, voitaneen siinäkin tapauksessa puhua arvokkaasta, ihmisarvoisesta kuolemasta. Ihmisen kuolema on siis tälläkin tavoin yhteisöä koskeva asia.

⌘ Ihmisen oikeus kuolla arvokkaalla tavalla merkitsee yhteisölle velvollisuuksia. Täällä pätee sotaveteraaneilta perimämme uljas ja kaunis periaate ja velvoite: Veljeä ei jätetä! Siskoa ei jätetä? Täällä pätee myös toinen tässä yhteydessä tutuksi tullut sanonta: Kun ei enää ole mitään tehtävissä, on vielä paljon tekemistä. Teemapäivämme toinen alaotsikko kuuluukin: *Kuka auttaa kuolemaan?* Ja tämän jatkeeksi kysymme: Miten auttaa kuolemaan?

Kun luin tämän toisen alaotsikon alla olevan puhujalistan, tuli mieleeni mitä olen yrittänyt sanoa jokavuotisissa luennoissani Turun Yliopiston lääketieteen opiskelijoille: Kun ihmisessä on todettu vakava sairaus, alkaa yhteinen projekti, jossa on ainakin kolme osapuolta. Ensiksikin lääkärit ja muu henkilökunta, toiseksi omaiset, ystävät ja vapaaehtoiset tukihenkilöt, ja kolmanneksi ryhmän tärkein jäsen, itse potilas. Tämän projektin vaatiman yhteistyön onnistuminen edellyttää, että otetaan huomioon muutamia perustavanlaatuisia seikkoja, ja nyt ajattelen, että nämä ovat ratkaisevan tärkeitä myös siinä joukossa, jonka tehtävänä on auttaa ihmistä saamaan arvokkaan kuoleman.

Yhteistyö ja siihen kuuluva kommunikaatio sekä ryhmän sisällä että kuolevan kanssa vaatii ymmärtääkseni erityisesti kolme asiaa:

- 1) Keskinäinen avoimuus ja luottamus. Missä vallitsee avoimuus, siellä luottamus kasvaa, ja missä on luottamus, uskalletaan olla avoimia toisilleen. Siten nämä kaksi, avoimuus ja luottamus, sekä tarvitsevat että tukevat toisiaan.
- 2) Empatia ja rehellisyys. Nämäkin kaksi tarvitsevat toisiaan, varsinkin kommunikaatiossa potilaan kanssa. Tässä pätee sääntö, joka ruotsiksi kuuluu: Sanning utan kärlek är brutalitet, kärlek utan sanning är sentimentalitet. Siis, totuuden kertominen potilaalle ilman rakkautta on raakamaisuutta, rakkauden osoittaminen ilman totuudellisuutta on sentimentalisuutta, ylitunteellisuutta. Pitää

siis pyrkiä rehelliseen empatiaan ja empaattiseen rehellisyyteen. Tässä hengessä olisi huolehdittava erityisesti siitä, että toivon liekki saa palaa niin kauan kuin mahdollista.

- 3) Kaikissa tilanteissa on yritettävä asettua toisen ihmisen asemaan ja kysyä itseltään kuinka toivoisin, että minua kohdeltaisiin, jos itse olisin siinä, missä tämä ihminen nyt on. Tässä on kristillisen etiikan eräs peruserä, Jeesuksen mainitsema nk. kultainen sääntö, joka muodossa tai toisessa esiintyy kaikissa suurissa maailmanuskonnoissa:

”Kaikki, minkä tahdotte ihmisten tekevän teille, tehkää te heille.”

Missä tämän mukaan toimitaan, siellä on turvallista kuolla. Tällöin toteutuu se kaunis ajatus, joka sisältyy saattohoitopaikan englanninkieliseen nimeen *Hospice*. Hospice-sana tarkoittaa ”levähdyspaikkaa matkailijoille”. Jos kuoleva ihminen saa levätä turvallisesti kipujen ja ahdistavien ajatusten keskellä, silloin saattohoito on täyttänyt tarkoituksensa. Matkailija on saanut elää kuolemaan asti, saanut ”lähtörauhan”.